

אמירת הסליחות - בצער או בשמחה?

חלק א: זמני אמירת הסליחות וטעמיהם

הקדמה

נהגו ישראל קדושים לומר "סליחות" לפני ראש השנה ובעשרת ימי תשובה. שני מנהגים רווחים לגבי זמן אמירת הסליחות:

א. מנהג הספרדים לאומרן מראש חדש אלול ועד יום הכפורים (שולחן ערוך אורח חיים סימן תקפא סעיף א).

ב. מנהג האשכנזים לאומרן ממוצאי שבת הסמוכה לראש השנה ועד יום הכפורים. וכאשר חל ראש השנה ביום שני או ביום שלישי, מקדימים לאומרן ממוצאי השבת הקודמת (רמ"א שם).

כך נהוג בימינו, אבל בזמן הראשונים היו עוד שני מנהגים:

א. מכ"ה באלול ועד יום הכפורים. ב. רק בעשרת ימי תשובה. מה טעמו של כל אחד מהמנהגים?

א. הסבר הר"ן לשלושת המנהגים שנהגו בספרד

הר"ן הביא שלושה מנהגים שנהגו בספרד, והסביר אותם, תוך כדי דיון בשאלה אחרת. המשנה במסכת ראש השנה (טז ע"א) אומרת: "בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון". כתב על כך הר"ן: "יש לשאול: למה אדם נידון בראש השנה יותר מבשאר ימים? דבשלמא שאר דברים, דהיינו תבואה ופירות האילן ומים, כל אחד בזמנו נידון, כדאמרינן בגמרא, אבל אדם למה נידון יותר בראש השנה מבשאר ימים?"

ותירוץ דבר זה למדנו מדגרסינן בפסיקתא בשם רבי אליעזר בפרשת 'דרשו ד' בהמצאו': 'בעשרים וחמשה באלול נברא העולם'. ולפי זה הא דאמרינן בגמרא דר' אליעזר סבירא ליה 'בתשרי נברא העולם' - על גמר בריאתו קאמרינן. דאדם הראשון, שבו נגמר העולם, נברא ביום ששי, דהיינו באחד בתשרי". והאריך שם הר"ן להסביר מדוע אדם נידון באחד בתשרי. עיין על כך בהרחבה במאמר "מדוע אדם נידון דווקא בא' בתשרי?".

המשיך הר"ן וכתב: "ולפיכך נהגו בברצלונה ובכל גלילותיה להשכים באשמורת הבקר בכ"ה באלול".

המשיך הר"ן ושאל: "ומיהו הני מילי כרבי אליעזר אתיין [שסובר] בתשרי נברא העולם", דאילו לרבי יהושע, דאמר: 'בניסן נברא העולם' אין לזה ענין כלל!" והאריך להסביר את הענין לפי רבי יהושע. עיין גם על כך במאמר הנזכר. המשיך הר"ן וכתב: "ולפי זה אין מקום לקום באשמורת בכ"ה באלול. ולפיכך נהגו בגירונה וגלילותיה **שלא לקום עד ראש השנה**. ומיהו יש מקומות **שמקדימין באחד באלול**. ויש סמך למנהגם, לפי שבו התחילו ארבעים יום האחרונים, שבהם נתרצה הקדוש ברוך הוא למשה"¹.

אם כן לפי הר"ן המנהג הראשון לומר סליחות מכ"ה באלול טעמו הוא שאז נברא העולם. את המנהג השני לומר סליחות רק בעשרת ימי תשובה הר"ן לא הסביר, כנראה מפני שטעמו פשוט: ימים אלו הם ימי התשובה². המנהג השלישי לומר סליחות מראש חדש אלול טעמו הוא שאז התחילו ארבעים יום האחרונים, שבהם נתרצה הקדוש ברוך הוא למשה. הר"ן לא הביא את המנהג שנהגו באשכנז³.

¹ עיין רש"י שמות לג, יא; דברים ט, ח; י, י.

² עיין רמב"ם הלכות תשובה פ"ג ה"ג: "וכשם ששוקלין זכויות אדם ועונותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עוונות כל אחד ואחד מאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה. מי שנמצא צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה, והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים. אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה".

ובה"ד כתב הרמב"ם: "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזבו כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה... ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה, ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום". ועיין ב"לחם משנה" שביאר שהמשפט "ומפני זה" וכו' מתייחס למה שכתב הרמב"ם בתחילת ההלכה: "רמז יש בו, כלומר: עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם". לעומתו פירש "מרכבת המשנה" שהמשפט "ומפני זה" וכו' מתייחס למה שכתב הרמב"ם בהלכה הקודמת שהבינוני תלוי עד יום הכפורים, ולכן עליו להרבות בתשובה ובמעשים טובים בעשרת ימי התשובה.

³ עיין באבודרהם "סדר תפילת ראש השנה" (עמ' רס במהדורת ירושלים תשכ"ג) שכתב: "ומפני שיום זה הוא יום הדין, נהגו כל ישראל להקדים **מחמשה עשר יום באלול להשכים ולומר תחנונים ולשאול רחמים** מד' יתעלה, עד יום הכפורים, שהוא יום חתימת הדין... ויש מקומות שנהגין להשכים מראש חדש אלול, כי בראש חדש אלול עלה משה להר פעם שלישית לקבל לוחות שניות... ורבינו האי כתב: מנהג לומר תחנונים בהני עשרה ימים בלחוד. ושמענא דבמקצת אתרוותא קיימן מראש חדש אלול". על המנהג הראשון שכתב האבודרהם יש לשאול שהדבר קשה, שכן האבודרהם והר"ן חיו באותו דור בערך (בסביבות ה' אלפים ק), ובאותו מקום (ספרד), וכיצד יתכן שכל אחד

ב. מה טעם המנהג שנהגו באשכנז?

על המנהג שנהגו באשכנז נאמרו ארבעה טעמים:

1. הסבר ה"לבוש"

כתב ה"לבוש": "משום שהרבה נוהגים להתענות עשרה ימים עם יום הכפורים, ולעולם יחסרו ארבעה ימים מראש השנה עד יום הכפורים שלא יוכלו להתענות, דהיינו: שני ימים ראש השנה, ושבת שובה, וערב יום הכפורים, לכך צריך להשלים ארבעה ימים קודם ראש השנה"⁴. לפי טעם זה נראה שאמירת הסליחות צריכה להיות מתוך צער ובכי, כיון שימי הסליחות נקבעו בימים שבהם מתענים, וימי תענית הם ימי צער ובכי⁵. עוד כתב ה"לבוש": "וכדי שיהיה לעולם יום קבוע, שלא יטעו, קבעו להתחיל לעולם ביום א'". דברי ה"לבוש" הובאו ב"מגן אברהם", ב"ט"ז", ב"משנה ברורה" ובפוסקים נוספים.

2. הסבר ה"אליה רבה"

טעם אחר כתב ה"אליה רבה": "ועוד טעם שקבעו ארבעה ימים, שכן מצינו בקרבנות, שטעונים ביקור ממום ארבעה ימים קודם הקרבה. ובכל הקרבנות בפרשת פינחס כתיב: 'והקרבתם עולה' (כת, כז ועוד), ובראש השנה כתיב: 'ועשיתם עולה' (כט, ב), ללמד שבראש השנה יעשה אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו, ולכן קבעו ארבעה ימים, לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם". גם לפי טעם זה נראה שאמירת הסליחות צריכה להיות מתוך צער ובכי, כיון שימי הסליחות נקבעו כימים של ביקור האדם ממומיו.

מהם ציין שלושה מנהגים ובהם מנהג אחד שלא ציין חברו, ולעומת זאת השמיט את המנהג שציין חברו! ונראה שטעות סופר נפלה בדברי האבודרהם וצריך לגרוס: "מעשרים וחמישה באלול", כמו שכתב הר"ן. ואין נראה לומר הפוך - שבר"ן יש טעות סופר, שכן הר"ן נימק את מקור המנהג, והאבודרהם לא. ועוד, שהאחרונים התייחסו למנהג הר"ן, כמו שיתבאר בהמשך המאמר.

⁴ יסוד הענין שמתענים ארבעה ימים קודם ראש השנה מופיע כבר במרדכי במסכת ראש השנה פרק ראשון [רמז תש"ח]: "...לפיכך תקנו חכמים להתענות ארבעה ימים לפני ראש השנה, כנגד ארבעה ימים שמראש השנה ליום הכפורים שאוכלין בהם, ואלו הן: שני ימים של ראש השנה, ושבת בינתיים, וערב יום כפור".

⁵ עיין במאמר "מדוע נצטוונו להתענות ביום הכפורים?" שם התבארו טעמים נוספים לתענית ביום הכפורים, שאינם קשורים לצער. אבל חלקם שייך רק ביום הכפורים, ולא בשאר התעניות, שבהם הטעם הפשוט הוא הצער.

גם בדברי ה"אליה רבה" צריך להוסיף: "וכדי שיהיה יום מסוים להתחלה תיקנו יום ראשון בכל פעם". דברי ה"אליה רבה" הובאו גם הם ב"משנה ברורה".

3. הסבר הגר"א

הגר"א בביאורו לשולחן ערוך (אורח חיים סימן תקפא) הביא את דברי הר"ן על מנהג ברצלונה, שנהגו לומר סליחות מכ"ה באלול, וכתב על כך: "לפי זה נהגו במדינותינו ביום ראשון, יום בריאת העולם, לפי שכ"ה באלול אינו יום מוגבל, בחרו יום השבוע".

כלומר: מנהג זה דומה למנהג ברצלונה, אלא שבמקום להתחיל את אמירת הסליחות **בתאריך** שבו נברא העולם, כ"ה באלול, נוהגים להתחיל את אמירת הסליחות **ביום בשבוע** שבו נברא העולם, יום ראשון.

כעין זה כתב גם "ערוך השולחן" (שם סעיף ג): "תמיד מתחילין ביום ראשון, שהוא ראשון למעשה בראשית, ובאשר האדם הוא תכלית הבריאה לעבוד ד' יתברך, לכן מתחילין בתשובה ביום הראשון לבריאה".

לפי הסבר זה יש טעם מהותי להתחלת אמירת הסליחות ביום ראשון, ולא רק שתיקנו "שהיה יום מסוים להתחלה".

יש לשאול על הסבר זה: מדוע כאשר חל ראש השנה ביום שני או שלישי מתחילים שבוע קודם?

כתב על כך הגר"א: "ואם חל ראש השנה ב' או ג' - משום ארבעה ימים החסרים מעשרת ימי תשובה. ולפי טעם הנ"ל משום חמישה ימים של ימי בראשית. מה שאין כן בשחל ראש השנה ביום חמישי, שיום שני של ראש השנה ביום ששי".

לפי זה עולה שצריך להתחיל לומר סליחות **לפחות חמישה ימים קודם ראש השנה**, כמו שקדמו חמישה ימים בבריאה לפני בריאת האדם! כאשר חל ראש השנה ביום שני או שלישי אין חמישה ימים מיום ראשון הסמוך, ולכן מתחילים בשבוע הקודם.

כאשר חל ראש השנה ביום שבת יש חמישה ימים.

כאשר חל ראש השנה ביום חמישי יש חמישה ימים עד היום השני של ראש השנה.

4. הסבר ה"לקט יושר"

הסבר אחר כתב ה"לקט יושר"⁶ (הלכות ימי הסליחות סעיף ד)⁷. יש לציין שהוא קדם לכל המפרשים הנזכרים בפרק זה, אבל כיון שדבריו פחות מפורסמים, הם הובאו לקראת סיום הפרק: "כשחל ראש השנה ביום חמישי נוהגין לעמוד לסליחות ביום ראשון שלפניו, משום דצריכין **שלושה ימים להכנה**". הוסיף על דבריו המהדיר⁸: "כעין שלושת ימי הגבלה שהיו לפני מתן תורה". לפי ה"לקט יושר" אין צורך בחמישה ימי הכנה, ואף לא בארבעה ימי הכנה, אלא מספיקים שלושה ימי הכנה!

יש לציין שאין מחלוקת מעשית בין המפרשים, וכולם מסכימים שכאשר חל ראש השנה ביום חמישי או ביום שבת קדש מתחילים לומר סליחות במוצאי שבת הסמוכה לראש השנה, כיון שיש שלושה וארבעה ימי הכנה לפני ראש השנה, ולפי הגר"א חמישה ימי הכנה לפני היום השני של ראש השנה. וכאשר חל ראש השנה ביום שני או ביום שלישי, מקדימים ממוצאי השבת הקודמת.

סיכום

א. נאמרו ארבעה מנהגים בזמני אמירת הסליחות:

1. מכ"ה באלול, יום בריאת העולם, ועד יום הכפורים.
2. בעשרת ימי תשובה.
3. מראש חדש אלול ועד יום הכפורים, שאז התרצה ד' למשה.
4. ממוצאי שבת הסמוכה לראש השנה ועד יום הכפורים. וכאשר חל ראש השנה ביום שני או ביום שלישי, מקדימים ממוצאי השבת הקודמת.

ב. נאמרו ארבעה טעמים למנהג הרביעי, מנהג אשכנז:

1. כדי שיהיו **ארבעה ימים שבהם יתענו**, כנגד ארבעה ימים בעשרת ימי תשובה שבהם אסור להתענות.
2. כדי שכל אדם **יבדוק את עצמו ארבעה ימים**, כמו שצריך לבקר את הקרבן ממום ארבעה ימים.
3. כדי שיתחילו לומר סליחות **חמישה ימים** לפני ראש השנה, כמו שהיו חמישה ימים בבריאת העולם לפני בריאת אדם הראשון.

⁶ לרבי יוסף בן משה, שהביא מדברי רבו, רבי ישראל איסרלין, בעל "תרומת הדשן".

⁷ חלק אורח חיים, עמ' רסז-רסח במהדורת מכון ירושלים תש"ע.

⁸ ידידי, הרב עמיחי כנרתי שליט"א.

4. כדי שכל אדם יתכונן **שלושה ימים** לפני ראש השנה, כמו שבני ישראל התכוננו למתן תורה שלושה ימים.

ג. נאמרו שני טעמים מדוע למנהג אשכנז מתחילים לומר סליחות במוצאי שבת:

1. כדי שיהיה יום קבוע, שלא יטעו.
2. כיון שבו התחילה בריאת העולם.

חלק ב: אמירת הסליחות - מתוך שמחה

א. הסברו המיוחד של ה"לקט יושר" ביחס למוצאי שבת

כאמור, כתב ה"לקט יושר": "כשחל ראש השנה ביום חמישי נוהגין לעמוד לסליחות ביום ראשון שלפניו, משום דצריכין שלושה ימים להכנה".
ה"לקט יושר" המשיך וכתב: "מהו דתימא: עמוד ביום שני, דהוי נמי שלושה ימים לפני ראש השנה!"

ויש לומר: לעולם עומדים ביום ראשון, משום שהוא סמוך לשבת, ונוהג כל אדם ללמוד בשבת... משום דאין לאדם עסקים, וגם יש לו פנאי ללמוד בשבת... לכך טוב להתחיל ביום ראשון, כי העם שמחים מחמת מצוות התורה שהם לומדים בשבת, וגם מחמת עונג שבת, ואמרינן: 'אין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות, אלא מתוך שמחה של מצוה' (שבת ל ע"ב), **לכך טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה**".

ה"לקט יושר" מלמדנו שאמירת הסליחות צריכה להיות מתוך שמחה, ולכן תיקנו להתחיל לאומרן אחרי השבת, שבה שמחנו בלימוד התורה והתענגנו במאכל ובמשתה⁹!

גם לפי הסבר זה יש טעם מהותי להתחלת אמירת הסליחות ביום ראשון, ולא רק שתיקנו "שיהיה יום מסוים להתחלה".

דברי ה"לקט יושר" נפלאים ונותנים מבט חדש על אמירת הסליחות. באופן פשוט נראה שאמירת הסליחות צריכה להיות מתוך צער ובכי. וכן משמע מדברי ה"לבוש" שהסביר שארבעת ימי הסליחות נקבעו כיון שבהם מתענים, ומדברי

⁹ עיין בספר "פסקי תשובות" (חלק ו עמ' קפג) סימן תקפא הערה 15 שכתב: "הסליחות [ביום] הראשון - המנהג ברוב קהילות האשכנזים לומר במוצאי שבת בחצות, ומקורו ב'לקט יושר' לתלמיד 'תרומת הדשן', שטוב להתחיל במוצאי שבת מתוך שמחה של מצוה (ובבגדי שבת), שיש עדיין עונג משבת קדש ושמחת התורה, שבשבת יש יותר זמן פנוי ללמוד".

ה"אליה רבה" שימי הסליחות הם ימי ביקור ממום. ואילו ה"לקט יושר" מלמדנו שאמירת הסליחות צריכה להיות מתוך שמחה!
האם ה"לקט יושר" חולק על ה"לבוש" וה"אליה רבה" במהות הסליחות? לפני שנענה על שאלה זו נראה מקורות נוספים על חובת התפילה מתוך שמחה.

ב. תפילה מתוך שמחה

ה"לקט יושר" הביא את דברי הגמרא במסכת שבת (ל ע"ב): "אין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות, אלא מתוך שמחה של מצוה", ויש להביא מקורות נוספים לדבריו שבהם נאמר במפורש שיש **להתפלל** מתוך שמחה:
1. הגמרא במסכת ברכות (לא ע"א) אומרת: "תנו רבנן: אין עומדין **להתפלל** לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, אלא **מתוך שמחה של מצוה**".
2. בילקוט שמעוני (תהלים מזמור ק) נאמר: "אמר ר' אייבו: 'כשתהיה עומד לְפָנַי להתפלל - **יהא לבך שמח עליך**, שאתה מתפלל לאלקים שאין כיוצא בו".
3. בספר חסידים (סימן יח) נאמר: "שורש התפילה - **שמחת לב בהקב"ה**, שנאמר: 'התהללו בשם קדשו, ישמח לב מבקשי ד' (דהי"א טז, י). ולפיכך היה דוד מלך ישראל מנגן בכנור על כל תפילותיו וזמירותיו, כדי למלאות לבבו שמחה באהבתו של הקדוש ברוך הוא".

ג. תפילה ואמירת סליחות - מתוך שמחה וגם מתוך צער

יש לשאול שבמקורות אלו מדובר על תפילה, ולא על אמירת סליחות, ואילו אמירת הסליחות צריכה להיות לכאורה מתוך צער ובכי על החטאים שעשינו! יש לומר שגם בתפילה יש את ברכת "סלח לנו", ואחרי תפילת העמידה אומרים וידוי, ואף על פי כן מתחילים את התפילה מתוך שמחה. ודאי שבברכת "סלח לנו" ובידוי צריכים להיות בצער גדול על החטאים שעשינו¹⁰. אבל ברכות השחר ופסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע והברכות הראשונות של העמידה, שהן ברכות השבח, צריכות להיות מתוך שמחה¹¹.

¹⁰ עיין בספר "ייסוד ושורש העבודה" שער חמישי פרק ז': "וראוי לומר סדר הוידוי בדמעות שלישי, כמבואר בזהר הקדוש פרשת ויקרא (כ ע"א)... ויצער עצמו צער גדול לאין ערך על שהגדיל לעשות להרשיע ולמרוד במלך מלכי המלכים הקב"ה" (הערת אחיני הרב איתמר שמעון שנדורפי נ"י, עורך קונטרס "פלח הרמוון" על תחילת מסכת בבא קמא).

¹¹ עיין בספר "ייסוד ושורש העבודה" שער שני פרק ד': "יתן האדם אל לבו גודל השמחה והחדוה במה שיצר וברא אותו היוצר והבורא יתברך ויתעלה בתוך עדת בני ישראל, עם קדוש, הישראלי, ולא יצר וברא אותו בין עם מן העמים, והיה עובד ומשתחוה לפסל ומסכה, לבל עץ יסגוד, ולא היה יודע

כך גם באמירת הסליחות: אמירת הסליחות מתחילה ב"אשרי יושבי ביתך", שענינה שבח לד' ושמחה. כך כתב רש"י במסכת ברכות (לא ע"א) על הגמרא שהובאה קודם "אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות... אלא מתוך שמחה של מצוה": "אלא מתוך שמחה - כגון דברי תנחומים של תורה. כגון סמוך לגאולת מצרים, או סמוך ל'תהלה לדוד', שהוא של שבח ותנחומין, כגון 'רצון יראיו יעשה', 'שומר ד' את כל אוהביו'".

גם אחר כך אנו אומרים פסוקים רבים של שבח, כמו: "אתה מושל בגאות הים, בשוא גליו אתה תשבחם" (תהלים פט, י). "אתה פוררת בעזך ים, שברת ראשי תנינם על המים. אתה רצצת ראשי לויתן, תתננו מאכל לעם לציים. אתה בקעת מעין ונחל, אתה הובשת נהרות איתן" (תהלים עד, יג-טו).

אמנם בין "אשרי" לפסוקי השבח אומרים פסוקים נוספים: "לך ד' הצדקה ולנו בשת הפנים. מה נתאונן ומה נאמר, מה נדבר ומה נצטדק. נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה אליך, כי ימינך פשוטה לקבל שבים. לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך. כדלים וכרשים דפקנו דלתיך". פסוקים אלו אינם פסוקים של שבח, אלא של הכרה במיעוט ערכנו ובחטאינו! אכן התפילה והסליחות בלולות בשמחה על כך שאנו זוכים לשבח את ד', ובצער על חטאינו ומיעוט ערכנו.

יש להוסיף שמבנה הסליחות דומה למבנה תפילת שחרית. כך כתב ה"לבוש" (סימן תקפא ס"א): "אף על גב שבכל ימות השנה אין אומרים 'תתקבל' אלא אחר תפילת שמונה עשרה, שכן הוא משמעות לשון 'צלותהו', שפירושו תפילה, וסתם תפילה - תפילת שמונה עשרה, שאני סדר הסליחות, שנתקנו כולם על סדר התפילה של כל היום. כי הפסוקים שקודם הסליחות הם כנגד פסוקי דזמרה, והסליחות עם הי"ג מדות שאומרים בין כל אחת ואחת הם במקום תפילת י"ח, שעיקר התפילה הוא י"ג מדות, ואחר כך נופלין על פניהם, כמו אחר כל התפילות, ומסיימין: 'ואנחנו לא נדע'. לכך אומרים אחריהם קדיש שלם עם תתקבל, כמו אחר גמר כל תפילות השנה"¹²!

ה"לבוש" עצמו מדגיש שמבנה הסליחות דומה למבנה התפילה, ולכן פותחים בפסוקים שמקבילים לפסוקי דזמרה! לפי זה אין מחלוקת בין ה"לקט יושר" לבין ה"לבוש" וה"אליה רבה" במהות הסליחות, אלא כולם מסכימים שיש לגשת אל

כלל מהבורא ומאלקותו... גם לא היה יודע כלל מתורתו הקדושה והתמימה, ומגבורותיו ונפלאותיו וחכמתו הנפלאה... כל כך תגדל שמחתו, עד שכמעט תתבטל מציאותו הגשמית מרוב התשוקה וההתלהבות". וכן שם בפרקים ט-י, וכן בשער שלישי פרקים ג-ז (הערת אחיני הרב איתמר שמעון שנדורפי נ"י).

¹² הוספת בני יקירי הרב בניהו נ"י.

הסליחות מתוך שמחה, ואחר כך בפיסקאות שעוסקות בחטאינו ומיעוט ערכנו יש להיות בצער.

ד. תשובה מתוך שמחה

הרב קוק ב"אגרת התשובה" (שעח) האריך לבאר שהתשובה צריכה להיות מתוך שמחה: "ביסוד הכל צריכה לבוא ההסברה הכללית של בטחון התשובה, ועוצם השלוח ושמחת עוז שצריכה להיות מתלבשת הנפש של כל איש אשר אור התשובה מאיר בנשמתו, ולכוון עם זה לבאר איך שמחת אמת זאת, ונועם זיו קודש זה, איננו מפר יראה חלילה, ואיננו מגרע כחוט השערה מכל ההתעוררות הנפשית הנקנית בנפש מכל מיני ציורים של יראה תתאה [-נמוכה, כלומר: יראת העונש]. אדרבא, עוד הוא מרבה את הכח התמציתי של הזהירות והזריזות הנשמטית. ועם זאת הגדולה העליונה של בהיקות חסד אור קדמון ממלאת את כל חדרי הנשמה ביטחה עצומה, עד שבגבורה נאמנה ובכל מלא הנשמה יוצאת שירת קודש מקורית, האומרת בהדר וחיים מלאים: 'הסֵלַח לְכָל עֹנְכִי, הַרְפֵּא לְכָל תַּחֲלוּאֵיכִי, הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיִּיכִי, הַמַּעֲטֵר כִּי חֶסֶד וְרַחֲמִים, הַמְּשַׁבֵּעַ בְּטוֹב עֲדִיךָ, תַּתְּחַדֵּשׁ כְּנֶשֶׁר נְעוּרֵיכִי (תהלים קג, ג-ה). והביטחון הולך ומתגבר, והשמחה והצהלה וזיו העדנים הולך ומתרבה".

סיום

כתב ה"מסילת ישרים" (פרק יט): "השמחה... עיקר גדול בעבודה, והוא מה שדוד מזהיר, ואומר: 'עבדו את ד' בשמחה, בואו לפניו ברננה' (תהלים ק, ב). ואומר: 'וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלקים, וישישו בשמחה' (שם סח, ד). ואמרו רבותינו ז"ל (שבת ל ע"א): 'אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה'. ועל הפסוק שזכרנו למעלה 'עבדו את ד' בשמחה', אמרו במדרש (ילקוט שמעוני): אמר ר' אייבו: 'כשתהיה עומד לפני להתפלל - יהא לבך שמח עליך, שאתה מתפלל לאלקים שאין כיוצא בו', כי זאת היא השמחה האמיתית, שיהיה לבו של אדם עלו על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך שאין כמוהו, ולעסוק בתורתו ובמצוותיו, שהם השלימות האמתית והיקר הנצחי. ואמר שלמה במשל החכמה: 'משכני אחריך נרוצה, הביאני המלך חדריו, נגילה ונשמחה בדך' (שיר השירים א, ד), כי כל מה שזוכה האדם להיכנס יותר לפניו בחדרי ידיעת גדולתו יתברך, יותר תגדל בו השמחה, ויהיה לבו שש בקרבו. ואומר: 'ישמח ישראל בעושיו, בני ציון יגילו במלכם' (תהלים קמט, ב).

ודוד, שכבר הגיע אל המעלה הזאת שיעור גדול, אמר: 'יערב עליו שיחי, אנכי אשמח בדך' (שם קד, לד). ואמר: 'ואבואה אל מזבח אלקים, אל א-ל שמחת גילי,

ואודך בכנור אלקים אלקי (שם מג, ד). ואמר: 'תרננה שפתי, כי אזמרה לך ונפשי אשר פדיתי' (שם עא, כג). והיינו כי כל כך היתה מתגברת בקרבו השמחה, שכבר השפתים היו מתנענעות מאליהם ומרננות בהיותו עוסק בתהלותיו יתברך, וכל זה מגודל התלהטות נפשו שהיתה מתלהטת בשמחתה לפניו. הוא מה שסיים: 'ונפשי אשר פדיתי'¹³.

¹³ אחרי כתבי את המאמר ראיתי שהרב יהושע שפירא שליט"א כתב מאמר יפה בנושא זה, בשם "עין במר בוכה ולב שמח", בספרו "בקשו פני". יש מספר נקודות דומות בשני המאמרים, ומכל מקום "אי אפשר לבית המדרש ללא חידוש" (חגיגה ג ע"א), ולכן לא נמנעתי מלכתוב את הדברים המובאים כאן.